

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

VANDRINGAR

I

GÖTEBORG OCH DESS OMNEJD

AF

M. AXELSON.

I.

NÅGRA DAGAR I MÖLNDAL.

GÖTEBORG.

HANDELSTIDNINGENS BOLAGS TRYCKERI,
1861.

BIBLIOTEK · C

VÄNDRINGAR

GÖTEBORG OCH DESSE ÖMNE

M. AXELSON

NÅGRA DAGAR I MÖRKNINGEN

GÖTEBORG
KONSTFÄRETTIGETS BOK- OCH TRYCKERI
1831

VANDRINGAR

I

NÅGRA DAGAR I MÖLNDAL
GÖTEBORG OCH DESS OMNEJD

AF

M. AXELSON.

~ ~ ~ ~ ~

I.

NÅGRA DAGAR I MÖLNDAL.

— — — — —

GÖTEBORG.

HANDELSTIDNINGENS BOLAGS TRYCKERI,

1861.

FÄNDRINGAR

GÖTTERBORG OCH BRESZ ÖMFLAD

M. AXELSON

FÄRRA DAGAR I HÖLJDA

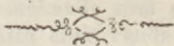
STOCKHOLM
HÖRSTEDTENS BOKFÖRLAGS FÖRLAG

1881

NÅGRA DAGAR I MÖLNDAL

AF

M. AXELSON.

NÅGRA DAGAR I MÖLNDALE

M. AHLBOM

En dag i påskveckan — en vacker dag, just lämplig för en utflykt — satt jag utanför Göteborg, fördjupad i den lervällingskanal, som fått namn, heder och värdighet af Kongsbackavägen. Jag satt väl icke personligen uppi smörjan, men i en gigg, hvars ojemna gång, hvars alla höjningar och sänkningar, än åt ena, än åt andra sidan, min arma lekamen ofrivilligt måste följa. Jag hade hunnit ett godt stycke ifrån staden, men det blef derföre icke bättre att färdas fram, snarare mötsatsen. Tätt utmed vägen låg en mängd bostäder, ett stycke förstad, der några forbönder, sågos stående med sina utledsna kampar. Platsen hette Galgkrogarne. Fanns väl något mera lämpligt namn för ett ställe invid denna väg — var icke hela färden på den uppskakande som en gång till galgen?

Skulle jag fortsätta eller vända om? — Jag beslöt mig för det förra; ty den trånga och svåra väg, jag for, förde mig väl icke till något himmelrike, men åtminstone till Mölndal. Dessutom tänkte jag, som alla sangviniska menniskor: „det blir väl bättre“. Men bättre blef det ej; dock hade min framfärd den förmånen med sig, att jag för hvarje ögonblick kom eländets slut närmare. Jag erinrade mig härunder huru jag under de föregående åren från Trädgårdsföreningens park med halft förakt sett ned på den lille ångbåten, som der låg och pustade och släpade på sina lastpråmar, för att föra dessa ut till Mölndal.

Man kallade denne arbetsamme lastdragare „Lungsoten“, och det föll svårligen någon in att på den stiga ombord som passagerare. Huru beklagade jag icke nu att ej denne i dag var till min disposition. Men den stackars „Lungsoten“ sades redan ha dragit sitt sista andedrag; han fanns åtminstone ej längre på sitt fordna farvatten, Mölndalsån.

Mölndal är för närvarande och har redan månget år varit en betydande fabriksort; — hvarför har man då icke anlagt en jernväg deremellan och staden? Borde väl ett sådant företag anses mer halsbrytande å denna ort, än uppe i Wermland, der resurserna säkerligen ej varit större, men der man dock i flera trakter byggt jernbanor af både större utsträckning och med långt svårare lokala hinder än här kunde ifrågakomma? — Dessa spörsmål framställde sig sjelfmant under den sakta fortskridande färden, och så befann jag mig omsider i närheten af min resas mål.

Jag hade redan på långt håll sett en hög skorsten af det slag, som antyder en fabriksbyggnad. Den sköt upp ur mynningen af en sidodal, hvilken från öster stötte intill den breda dalgång, i hvilken landsvägen gick fram. Nu vek man af till venster, det var att passera en bro öfver Mölndalsån, och så bar det af uppåt byn. Der sågs ej längre blott en fabrikskorsten; der kunde räknas fyra eller fem sådana. Det märktes redan att man närmade sig en starkt befolkad plats.

Se här ha vi en stenlagd gata att färdas på; till höger nedom oss ligga väldiga fabriksbyggnader och grupper af högstammiga träd. Det är de bekanta Rosendalsverken. Vi se nu icke blott dalgången bebyggd med en mängd större och mindre hus; man har, alldeles som på Masthuggsbergen invid Göteborg, timrat sig bostäder högt uppe å de båda bergs-

slutningarne; det är ett virrvarr af byggnader hvar man ser. Men hvad som här i hög grad ger lif åt det hela är det brusande bullret från en mängd vattenfall och maskiner.

Men hvart skall en resande här vända sig, för att få tak öfver hufvudet? Ja, det får han se sig om efter, ty här finnes intet hotell på platsen. För min del hade jag fått anvisning på den s. k. chefen i byn, d. v. s. förmannen för Mölndals ordningsmän. Jag lyckades der äfven blifva inlogerad och kunde ej ha önskat mig ett bättre kvarter. Jag bodde här invid byns torg och såg bortom detta den s. k. Forsbron, Mölndahls Norrbro, der flertalet af dem, som från norra eller södra sidan af byn vilja gå öfver till den andra, passerar. Men min utsigt var dermed ej afslutad; ty ofvanför bron sågs på något afstånd en rad af hvitskummiga vattenfall, och invid dessa flera större och mindre byggnader.

Jag gick att göra min första promenad på platsen. Den gällde Korndahls pappersbruk, den mest storartade af Rosendalsbolagets fabriker. En oansenlig väg förde mig från stora gatan ditned. Jag befann mig snart i dalens djup, der en mängd ansenliga fabriksbyggnader betogo mig möjligheten att kunna taga en kort öfverblick af sjelfva trakten. Men denna var nu också en bisak. Ej tänkte jag på den, då jag hörde det dånande bullret från för mig obekanta maskiner, eller mellan de höga husen såg skummande vågor dansa fram. En stor tornbeprydd byggnad väckte snart företrädesvis min uppmärksamhet; der, straxt bortom tornet, hade jag Rosendals kontor. Man visade mig ditin genom en del af sjelfva Korndals pappersbruk. Några steg ifrån dörren såg jag från ena sidan ett stort jernklot komma sväfvande emot mig, men det hann ej långt fram; det hade en

roterande bana och afägsnade sig i samma ögonblick jag skyndade der förbi. I nästa stora rum eller sal arbetade några ytterst bullersamma maskiner, om hvilka jag nu, lika litet som om den förra, tog någon notis. Kom jag så ytterligare genom ett par vidsträckta lokaler, der det gick mera stillsamt till, och befann mig derefter ändligen vid dörren till det allraheligaste.

Sedan min önskan att bese fabrikerna å kontoret blifvit bekant, följde mig straxt med stor beredvillighet en af kontorsherrarne, för att visa allt hvad som kunde vara af intresse. Och detta var i sanning ej litet. Med stor klarhet i framställningssättet redogjorde min följeslagare för allt hvad som mest kunde vara att bemärka, och denna under ett upplysande samtal verkställda promenad upp och ned i en mängd olika lokaler var en af de intressantaste, jag på länge haft. Vårt första besök gällde pappersbruket eller rättare *bruken*; ty här voro trenne sådana att bese. Härunder såg jag hela gången af lumpornas förvandling till papper. Se här resultatet af min följeslagares upplysningar och till någon liten del af egna iakttagelser.

De många olika ämnen, som ingå i pappersberedningen, kunna, endast de, med skäl väcka vår förvåning. Icke nog med att man dertill begagnar vanlig lump; äfven halm och trämassa af t. ex. asp och gran, ja, tillochmed ett slags från England införd lera blifva för sådant ändamål använda. Sjelfva lumpen i och för sig är af många slag. Redan i det magasin, som å lastageplatsen invid ån finnes uppfördt, se vi nämnde vara fördelas i 10 å 12 olika sorter. Men sedan den härifrån blifvit uppförd till det egentliga *sorteringsmagasinet*, går man riktigt på djupet med alla dessa trasor; och de sorteras nu till ej mindre

än 40 slag, deribland exempelvis må nämnas rubrikerna „Täcke n:o 1 och 2, balduk, bomullstrassel, beckad lump, fisknät“ m. m., m. m.

Huru skall nu allt detta omdanas till papper? Det första vi dervid ha att observera är lumpens sönderdelning, hvilken till en början försiggår inom sorteringsmagasinet, i den s. k. „klippen“ eller klippmaskinen, hvaraf trenne finnas på platsen. Lumpen matas här in, alldeles som i en hackelsemaskin. En del deraf skäres dock för hand, och denna sorteras då under sjelfvä skärningen. Klippt eller skuren kommer lumpen nu i „harpan“, för att befrias från dam, och den lokal, der detta försiggår, är ej den angenämaste att besöka. Från harpan upplägges lumpen, alltefter sina olika nummer, i olika rum och afdelningar, för att sedan efter behof användas för fabrikationen. Den föres då till angränsande byggnad eller det egentliga pappersbruket, för att kokas i någon af de der befintlige roterande pannorna. En af dessa „lumpkokare“ är af sferisk form, och det var just detta rörliga klot, som vid första inträdet i bruket väckte min uppmärksamhet. Både lump och halm kokas här den förra tillsammans med soda, den sednare med kalk. Nu males den kokta massan i den s. k. „Holländaren“, förmedelst en vals, som med oerhörd fart rör sig i midten af ett stort ovalt tråg, under ständigt tillopp af vatten, hvilket åter hastigt afrinner och dervid bortsköljer den orenlighet, som kan finnas. Ett förfärligt buller åstadkommes här, och det är detta, man redan på långt afstånd från pappersbruket får höra. Holländaren bereder pappersmassan till s. k. „halftyg“, hvilket nu afföres till det i en angränsande byggnad belägna „blekeriet“. (Detta gäller dock icke allt papper, t. ex. grå kardus.) Här blir det i „centrifugalmaskinen“ befriadt från vatten

och inlägges i „blekkistorna“, hvilka alls icke likna några kistor, utan snarare med dörrar försedda små kamrar, i hvilka, sedan de blifvit tillslutna, chlogas införes från de angränsande retortrummen. Härigenom blir halftyget befriadt från den färg, som möjligen ännu kan finnas deri, och lägges nu åter i en holländare, denna gång tillsatt med chlorvatten, samt nedrinner derefter i förvaringskar. Man har nu „blekt halftyg“, hvilket med en tillsats af *vegetabiliskt* lim ännu en gång kommer i holländaren och då ändtligen beredes till „heltyg“. Skall det färgas, så tillsättes härunder färgämnet. Heltyget rinner härefter ned i tvenne stora *förvaringskar* af trä, hvilka befinna sig i våningen nedanför holländaresalen i ena ändan af stora maskinrummet, der den nu flytande pappersmassan inom kort skall förvandlas till fast och torrt papper. De båda förvaringskaren äro försedda med hvar sin, vid en axel fästad, tvåarmad omrörare, hvars bestämmelse är, att hålla massan uppslammad, och den vi se med hurtig fart surra ikring tätt under salens tak. Från förvaringskaren rinner heltyget ned i ett mellanliggande „*delningskar*“ (Theilbütte), der äfven en omrörare finnes och hvarifrån det genom en ränna utgår och jemnt fördelas af en „*regulator*“ (ett skophjul). Från denna stund kunna vi med egna ögon åse hvarje pappersmassans blifvande förändring; denna flyter nu framåt öfver ett öppet fält eller bredare ränna. Här genomgår den nu först en s. k. „*knutmaskin*“ (Knotenfänger), hvilken uppfångar knutar eller andra saker, som kunna göra papperet ojemnt; derefter går den genom „*sandfånget*“, der tyngre partiklar afsättas; så genom en ny knutmaskin och från denna inpå den s. k. „*viran*“, en ändlös metallväf, hvilken rör sig kring en mängd metallvalsar. Nyss förut sågo vi pappersmassan ännu i flytande tillstånd,

men nu börjar den efter hand få allt fastare form. För att från viran få bort det vatten, som ej direkte afrinner, passerar denna tvenne *sugapparater*, der dels genom luftpumpar, dels genom bortrinnande vatten, ett *vacuum*, eller tomrum, uppkommer, hvarigenom den yttre luften från annat håll med så mycket större kraft tränger på och utdrifver vattnet. Från viran upptages papperet på en ändlös filt, men för att få det öfver till denne, måste arbetarne, då maskinen först kommit i gång, slita ett stycke papper från det på viran befintliga samt sticka denna pappersända in på filten, af hvilken hela pappersremsan nu efterhand föres fram till tvenne valsar eller den s. k. „*första pressen*“; hvilken nu genomgås. På samma gång papperet här förtätas blir det äfven jemnadt genom en invid ena valsen befintlig skrapare, den s. k. „*doktor*“.

Häriifrån föres det nu in på en ny ändlös filt genom „*andra pressen*“ der återigen en „*doktor*“ är i verksamhet. Toge man nu ej hand om det, (innan nemligen maskinen kommit i full gång) skulle det från andra pressen falla ned i en på golfvet befintlig låda, och därförföre tages nu en ända deraf och föres upp öfver ett par ledvalsar och en cylinder ned till tvenne *torkcylindrar*, der en filt mottager det och förer det vidare öfver ytterligare ett par cylindrar, som äro uppvärmda af ånga och omslutne af en ändlös torkfilt, hvilken trycker papperet tätt intill cylindrarne, dels för dess hastigare torkning, dels på det att det ej må blifva skrynkligt. Är det skrifpapper, som tillverkas, går detta nu genom en *limapparat* för „*animaliskt*“ lim samt derifrån in i ett torkhus med glasväggar, der det, för att få ett långt vägstycke, passerar åtskilliga (jag tror några och trettio) hasplar och torkas med varm luft, som tillföres genom en blåsmaskin. Från torkhuset, der man har 30 å 40

graders värme, går papperet ut på tvenne större tork-cylindrar och vidare genom tvenne glans- eller „satinévalsar“. Den breda pappersremsan är nu färdig att *skäras* i smärre remsor, hvilket åstadkommes genom roterande knifvar, och upptages så på tvenne stora „*hasplan*“ (liknande bobiner), från hvilka det sedan nedtages, för att på ett närstående långt bord för hand skäras till hvilka dimensioner man behagar. Nu kommer *vägningen*, och så *sorteringen*. Denna försiggår i en stor ljus sal, der vi framför långa bord se en hop unga flickor sysselsatt dermed. Hvar och en af dessa har framför sig ett „ställ“ i trenne afdelningar; i den mellersta ligger det papper, som skall sorteras och härifrån lägges nu det goda papperet i facket till höger, men utskottet till venster. (Är det tryckpapper, som blifvit sorteradt, så pressas detta härefter först i en hydraulisk press och lägges sedan i ris.) I sorteringsalen verkställles äfven sådan namnstämpling, som af requirenter möjligen kunna blifva begärd och hvilken utan särskild betalning erhålles, då helt ris köpes. — Det papper, som skall *glättas*, kommer redan före sorteringen i „appretursalen“, der trenne glättmaskiner finnas. Här lägges hvarje särskildt ark mellan tvenne zink- eller kopparplåtar och förer derefter in mellan glättmaskinens tvenne valsar. — Efter sorteringen blir papperet viket och lagdt i böcker. De flickor, hvilka verkställa detta, ha hvaroch en bredvid sig på det långa bordet en sak, som vid första påseende liknar en snusdosa. Det är det s. k. „strykträdet“, med hvilket hvarje fjerdedels bok af det ihoplagda papperet slätas till. Hvarje fullt pappersris *skäres* i en särskild maskin, kommer derefter i en hydraulisk press och är nu färdigt att förses med omslag, hvarmed man äntligen har satt kronan på verket.

Man hade i dessa dagar tillverkat tryckpapper för Aftonbladet och skulle nu för norsk räkning göra postpapper. — I det närliggande Rosendals pappersbruk N:o 1, dit min följeslagare nu förde mig, tillverkas merendels ej annat än gröfre papperssorter. Der gjordes för närvarande omslagspapper för Carnegies sockerbruk. I pappersbruket N:o 3, som ligger ännu längre upp i dalgången och hvilket vi äfven besökte, förekommer ingen fullständig pappers-tillverkning. Man har der blott 6 holländare, som med bullersam ifver förrätta sitt sönderslitningsarbete. — Valsarue drifvas här med en turbin; i N:o 1 deremot begagnas både en 6 hästars ångmaskin, en turbin och ett vattenhjul. Korndal åter har en ångmaskin om 40 hästkrafter och en om 10 samt dessutom ett vattenhjul och en turbin. På alla tre stäl-lena tillsammans finnas 31 holländare. Vid hela pappersbruk (N:o 1 & 3 deruti inberäknade) syssel-sättas, trots alla maskinerna, ej mindre än 266 ar-betare (113 mans- och 153 qvinspersoner), af hvilka endast 13 äro under det femtonde året. Med denna arbetsstyrka åstadkommes ock ett godt resultat, och Korndals årliga tillverkning uppgår till inemot tre millioner skålpund papper. Men arbetet fortgår ock både dag och natt, från klockan 8 Söndags qväll in-till samma timma Lördags afton. De, som arbetat första hälften af dygnet, aflösas derefter af en annan afdelning. — Om arbetspersonalens lefnadsvilkor skall på annat ställe redogöras.

Från pappersbruken styrdes kosan till det närbe-lägna *sockerbruket* och *spinneriet*, hvilka båda lokaler dock helt flyktigt togos i betraktande. Det förra föreföll temligen trångt, och det var der på de många skumma platserna högst behöfligt att ha en så väl lokaliserad följeslagare med sig, som den jag hade

fått. En promenad i ett sockerbruk är just icke den angenämaste. Det är santt att det är högst intressant att se hur detta råsocker, som stundom är brunt som snus, efterhand blir alltmer och mer förvandladt och slutligen presenterar sig i en åtminstone försvarligt hvit skepnad; att se det dessförinnan först uppenbara sig i flytande form och då likna sådana vätskor, som man ofta påträffar i närheten af ladugårdar; att se dessa många kägellika sockerformar med sitt mer eller mindre renade innehåll; att i *en* lokal tycka sig — alldeles som i en bondstuga — se en mängd hafrekakor uppställda på hyllor under taket, men vid närmare undersökning finna dessa ej vara annat än lerkakor, hvilka stundom, uppblötta läggas öfver sockerformarnes vida öppningar, för att genom det afrinnande vattnet rena sockret; att se detta — då ännu i flytande form — rinna igenom bensvärta och sedan, efter att ha varit brunt innan det kom dit, komma derutur klart och färglöst (genom mörker till ljus!); att i *ett* rum tycka sig se stora grushögar, hvilka snart befinnas vara en samling mindre hvitt socker; att i ett annat rum se stora bingar med, som det vill synas, utbredd säd alldeles som i ett spannmålsmagasin — och i stället finna alla dessa gulaktiga korn vara idel pudersocker; att slutligen få veta att en mängd ojemnheter på golf och i trappor ej är annat än socker, som man nu helt obesväradt trampar under fötterna, men hvilket sedermera bortskrapas, för att återigen förvandlas till rent, brukbart socker, och sålunda ändå förr eller senare komma en människostrupe till godo — (något att fundera på för alla gummor, som dricka på bit) — allt detta är visserligen af ej ringa intresse; men å andra sidan känner man här ett stort obehag, dels genom de många trånga passager, man måste lotsas igenom,

dels af den ofta odrägliga hettan, hvilken i de s. k. „torkstugorna“, (dit man dock endast på försök sticker in hufvudet) uppgår ända till 60 å 70 grader, samt slutligen genom all den fuktighet och smörja, man får spatsera i och der man kan bilda sig en ungefärlig föreställning om hvad de arma flugorna ha att utstå, då de någon gång råkat uppi en sirapstallrik.

Sockerbruket drifves af en ångmaskin om 14 hästkrafter. Arbetspersonalen uppgår till 96 manspersoner, af hvilka blott en är under 15 års ålder. Arbetstiden är här annorlunda reglerad än vid Klippan, enär man vid Rosendal ej börjar arbetet förr än klockan 5 på morgonen och fortsätter det till klockan 5 eftermiddagen. Tillverkningen har nu blifvit uppdrifven till omkring sex millioner skålpund pr år.

Från sockerbruket är ej långt till *Rosendals spinneri* och således gjordes nu äfven der ett besök. Att närmare redogöra för denna fabrik, hvilken är den största i Mölndal, ingår ej i planen för närvarande berättelse. Det torde här vara tillräckligt att meddela de synliga resultaten af dess verksamhet. En ångmaskin om 25 hästkrafter drifver hela spinneriet; 7000 spindlar äro der i gång, och arbetspersonalen uppgår till 58 af mankön, deribland tjugo under 15 år, samt 116 af qvinkön, bland hvilka blott femton ännu icke uppnått 15:de året. Arbetstiden är från klockan 5 f. m. till 8 e. m. med en halftimmas rast både på för- och eftermiddagen samt en fritimma vid middagstiden. Nattarbete, när sådant förekommer, pågår från klockan 8 e. m. till 7 f. m. — Tillverkningen under år 1860 uppgick till omkring 712,000 skålpund bomullsgarn och 147,000 alnar väfnader (domestics).

Det närbelägna *Mariedals spinneri* har, äfven det, sedan någon tid tillbaka arbetat endast för Rosendalsbolagets räkning, (hvilket nu nyligen inköpt det-samma), och har dess tillverkning derunder uppgått till 115,450 skålpund garn. Mariedals fabrik räknar ungefär 2400 spindlar och har omkring 60 arbetare.

Rosendals bolag sysselsätter, (Mariedalsarbetarne oberäknade), då till de förut uppgifne fabriksarbetarne ytterligare hänföres 54 under rubriken „diverse“, ej mindre än 590 personer, och gifver således, när dessa arbetares familjer tagas med i beräkningen, dagligt bröd (om ock någon gång i knappt mått) åt minst 1000 personer. Det kunde här visserligen vara på sin plats att närmare redogöra för dessas ställning; men berättaren har funnit det lämpligare att derom orda, då fråga blir om Mölndalsarbetarnes lefnadsvilkor i allmänhet. Men deremot några ord om vidden af oftanämnde bolags resurser. Rosendals aktiebolag har att disponera öfver fastigheter af tre millioners värde och dess rörelsekapital belöper sig till två millioner. Men hvilka arbetslöner har man icke också att utbetala, hvilken massa af råämnen att anskaffa — hvilken mängd råsocker, bomull och lump! Endast af den underordnade artikeln kol konsumeras årligen ända till 67,800 tunnor. — För att transportera hela detta varuförråd mellan Göteborg och Mölndal äro ständigt 16 hästar i gång på landsvägen och 14 stora lastpråmar på Mölndalsån.

Till underlättande af förbindelsen mellan de olika fabrikerna tänker man här, likasom vid de Carnegieska verken, anlägga en liten jernväg; och man kunde nu redan visa en del rails, som i och för detta ändamål nyligen anländt.

Efter slutad vandring genom fabrikerna förde mig min följeslagare upp i bruksbyggnadens torn, derifrån vi åtminstone kunde få en öfverblick öfver, så väl de byggnader, vi nyss besökt, som deras närmaste omgifning, och säkerligen ännu mycket mer, derest icke den inbrytande skymningen hindrade det. Hvad man från denna upphöjda ståndpunkt med säkerhet kunde se, var att en nejd af mildt och behagligt tycke omslöt dessa föga inbjudande stenmassor, som här stodo så tätt hopträngda. På ena sidan om Korndal (åt landsvägen till) hade vi nedom oss en allé af kastanjer, hvilken längre bort aflöstes af en dylik, bestående af ask och oxel. Dessa alléer ledde ned till fabrikernas lastageplats, och vi sågo således äfven ån, ett stycke af stora Göteborgsvägen, och der bortom, i sjelfva bakgrunden, Fässbergs kyrka. Vändande oss åt motsatt håll hade vi äfven ån nedom oss; men här var den oss helt nära, här sköljde den fabrikernas grundmurar och lät oss helt öppet och förtroligt höra sitt muntra sorl. Uppom dess andra strand sågos vackra höjdsuttningar, hvilka, klädde i grönt, skulle ha beredt angenäma hvilopunkter för ögat, derest detta velat dröja, innan det tog de stora byggnaderna öfverst å höjderna i betraktande.

Men skymningen föll allt djupare öfver nejden, och vi lemnade vår upphöjda plats. Så slutades den första dagen.

Andra dagen.

I god tid och gynnad af ett herrligt väder gick jag att närmare bese den stora Mölndalsbyn. Jag skulle härvid passera Forsbron, för att på södra sidan om ån träffa en med platsens ställningar och för-

hållanden väl förtrogen man. — En främling, som för första gången går öfver nämnde i hjertat af byn belägna bro, gör det svårligen utan att stanna. Hans dröjsmål blir rikligen belönadt. Från Forsbron erbjuder sig nemligen en den angenämaste utsigt, — en utsigt, som derjemte på en gång ger en hel bild af sjelfva byns kärna, af dess största vattenfall och ansenligaste fabriker och qvarnar. För tillfället försedda med en ymnig vattentillgång, företedde de brusande fallen en pittoresk anblick, vare sig att man betraktade dem på den sidan, hvarifrån de störta sig ned emot bron, eller på den motsatta, der de i mindre branta afsattser ilade bort emot lägsta daldjupet, till dess man såg dem försvinna mellan Rosendals mörka byggnader.

Tätt invid Forsbron se vi en liten oansenlig byggnad, hvilken dock är betydelsefull nog. Dess inre förvarar byns brandsprutor *), och utanpå dess ena vägg kan man läsa diverse kungörelser och tillkännagifvanden om sammanträden, förlorade eller upphittade saker m. m. s. — Mölndal har der sin annonstidning.

Bortom bron kom jag in på en ny gata, likasom den första, stenlagd, men, när jag hunnit längre fram, vida brantare, — en riktig besvärsbacke, påminnande om den stupande gata, som i Stockholm bär ett sådant namn. Här låg invid ån en byggnad af aktningssjudande dimensioner och synbarligen en af de ansenligaste på platsen. Den såg ut som ett fabriks-hus, och jag hade redan från fönstren i mitt logis observerat den. Men vid närmare betraktande be-

---

*) Byn har en brandkår, som uppgår till minst 200 personer, i spetsen för hvilka stå tvenne brandmästare och tre rotmästare.

fanns den vara obebodd och således blott ett vackert skal utan kärna. Det såg dock icke ut, som om man nyss lagt sista hand dervid, och jag blef nyfiken att få någon närmare kännedom derom. Den vanns lätt. År 1857 hade ifråguvarande hus blifvit af ett då bildadt bolag uppfördt, i afsigt att der inrätta ett spinneri — ett företag, hvilket dock ej kunde genomdrifvas. Orsaken dertill lär vara att söka i bolagets ofullständiga konstituerande, då de få personer, som här börjat, fästat allt för mycket förtroende till de då rådande gynnsamma, men åt fallet lutande konjunkturerna. Penningkrisen kom och drog ett streck öfver räkningen, och den vackra fabriksbyggnaden blef stående öde som ett monument från denna bedröfliga period. Kommande i goda händer torde den för tillfället misslyckade anläggningen en dag blifva en af de bästa i sitt slag; ty der finnes stor vattenkraft att tillgå, och sjelfva byggnaden synes vara både rymlig och solid.

Ej långt härifrån anträffade jag den person, jag för hvarjehanda upplysningars vinnande fått anvisning på, och denne stod snart färdig att göra mig sällskap till de platser, som kunde förtjena att beses. Medan han och jag nu gingo vidare uppför den branta gatan, fick jag veta, att denna för några år sedan varit vida brantare, enär man under åren 1858 och 59 har sänkt densamma ej mindre än 10 fot. Här hade fordrats stora ansträngningar för att få så väl detta arbete som gatornas stenläggning i gång, men ett par kraftiga viljor hade slutligen genomdrifvit denna, såväl som mången annan, för kommunen gagnelig sak.

Vi hade under början af vår promenad de brusande forsarne till venster nedom oss och passerade flera större qvarnar samt ett litet pappersbruk —

en dvärgunge i jemförelse med jätten Korndal — hvilket med blott 11 arbetare ej tillverkade annat än gröfre papperssorter, såsom kardus-, tak- och förhydningspapper m. m. Höjden, vi gingo uppför, kallades Kråkan, och när vi sträfvat till dess slut, måste vi göra höger om, emedan gatan der bildade en rät vinkel. Här, i sjelfva hörnet till venster, låg en nätt byggnad, som drog uppmärksamheten till sig. Det var *Carlsbergs* spinneri, hvars äfven inre gör på den besökande ett behagligt intryck, genom den snygghet, som der är rådande. Denna fabrik räknar 4,000 spindlar och sysselsätter omkring 70 arbetare. — Straxt bortom *Carlsberg* passerade vi en *bresiljeqvarn* och kommo så till *Rosenbergs väfveri*, der ett kort besök gjordes. Med 86 väfstolar, till största delen skötta af qvinnor, (50 sådana äro der anställda), tillverkas här moleskin, kasinett, yllekorderoj och lama, hvaraf flera vackra proffer voro att bese.

Fortsättande vår promenad, kommo vi snart intill sjelfva stranden af ån, hvilken här var så bred, att den bildade en liten sjö. Vi befunno oss vid den så kallade *Grefdammen* och sågo der några arbetare sysselsatta med uppförande af grundmurarne till ett hus ute i sjelfva vattnet. Det man här stod i beråd att bygga var en folkskola, icke blott för byns, utan för hela *Fässbergs* räkning. Det blifvande skollhuset sadés komma att innehålla 4 lärosalar i nedra väningen samt i den öfra 4 hushållslägenheter. En lärare och två lärarinnor skulle der komma att anställas. Man hade dock ännu icke alla de penningemedel, som för det vackra ändamålet behöfdes; dock hoppades man att hjälpen ej vore långt borta; ty det förljöds från flera håll att tvenne för det allmänna intresserade personer, herrar *Delbanco* och *S. Arenberg*, ämnade till *skolfonden* förära en fyllnadssumma, hvari-

genom det påbörjade verket snart skulle kunna nå sin fullbordan. När detta har skett, när skolan en dag står fullständig, har den att påräkna den värdefulla gåfvan af ett bibliothek, hvilket af Rosendals bolag kommer att bekostas och till hvars bildande en början säges redan ha blifvit gjord.

Från Grefdammen närmade vi oss inom kort byns slut och gingo då öfver en bro till norra sidan af ån. Här sågo vi *Bettyholms spinneri* (med 3,384 spindlar) och *blekeri*, der tillsammans 90 personer hafva arbete. Tvenne sågverk ligga straxt härintill, men intetdera af någon synnerlig betydenhet.

Vi stodo nu invid stranden af den lilla Stensjön, just der Mölndalsån derifrån strömmar ut. På denna punkt ser man en hop timmer uppifrån Bollebygd och andra skogstrakter blifva nedfördt i ån, för att sedermera, då det uppnått Grefdammen, upptagas och förbi fallen köras ned till den invid stora landsvägen mera lungt flytande strömmen. Min följeslagare gjorde mig här uppmärksam på en några alnar ute i sjön befintlig sten. Den kallades Kungsstenen och var märkt med ett kors och Carl den fjortondes namnskiffer. Det var det vattenmärke, från hvilket man beräknade fallens höjd, och har denna härifrån och till grundstocken vid Korndals bruk blifvit uppsummerad till 144,91 fot, hvartill ytterligare får läggas en fallhöjd af 8 å 14 fot, (summa 152 å 158 fot, decimalerna oberäknade). Detta är, redan om vi antaga den första af dessa summor, en höjd, öfverstigande sjelfva Trollhätttefallens med ej mindre än 21 fot. Men så är deremot den vattenmassa, som här går fram, i vida mindre mån jemförlig med den förra. Man beräknar nemligen blott 80 kubikfot vatten i sekunden, hvilket emellertid är tillräckligt att, under vanliga förhållanden drifva alla de för vattenkraft

inrättade verk, som här för närvarande finnas, och till och med ännu flera än dessa. Endast under mycket regnfattiga somrar händer det att ej alla vattenverken kunna på en gång drifvas. Enär fallen ligga två och två i jembredd med hvarandra, ledes åns vatten vid sådane tillfällen, än till ena, än till andra sidan, så att af de 34 fallen de sjutton ena dagen få komma i åtnjutande af det befintliga vattenförrådet samt de andra sjutton dagen derpå. Lyckligtvis har detta hittills sällan inträffat, och ännu sällsyntare lär det hädanefter blifva. Man har nemligen under de två eller tre sista åren långt uppe i skogarne ofvanför Mölndal gjort vattenledningar och anlagt reservoarer, i hvilka man vid förefallande behof har vatten i beredskap, — ett företag, hvarpå redan blifvit nedlagd en kostnad af omkring 10,000 rdr.

Som bevis på, huru högt vattenfallen uppskattas i värde, må nämnas, att tvenne sådane beräknas utgöra ett helt hemman samt att ett enda fall någon gång blifvit betaldt med ända till 45,000 rdr. Till och med ett af de allra minsta eller ett af blott 6 fots höjd torde svårligen säljas för mindre summa än 10,000 rdr.

Stensjön blef vändpunkten för vår promenad, och på hemvägen höllo vi oss mestadels på norra sidan af ån utefter byns hufvudgata, der, utom de många qvarnarne, äfven åtskilligt i fabriksväg var att bese. Här låg dessutom den bekanta Götiska förbundets skola, byns salutorg samt ännu längre ned rådhuset, hvarest en älderman med 4 bisittare utöfvar sin verksamhet. Ej utan skäl har man således på sednare tid, om också endast på skämt, kallat denna gata Regeringsgatan, likasom den mindre söder om ån får uppbara namnet Kolmätargränd, och en tredje från

vestra ändan af norra gatan utgående tvärgata fått sig tillagdt det välförtjenta namnet Pölgatan.

Innan vi dock togo Regeringsgatans märkvärdigheter närmare i betraktande, gjordes en kort utflygt ur byn, upptill ett af de berg, som på norra sidan dominera densamma. Det hette *Störtfjellet*, och från dess nakna hjessa hade vi en rätt vidsträckt utsigt. Åt ena hållet öppnade sig dalgången framåt Göteborg, der sjelfva staden ej kunde ses, men deremot Hisingsbergen. Vesterut sågs Fässbergs kyrka och ännu längre bort Askims. Men mot söder och djupt under våra fötter låg hela Mölndalsbyn i sin stupande dalgång samt vid dess slut, ehuru betydligt högre, Forsäkers gård med sina långsträckta tegel-lador nere vid stora landsvägen. Helst dröjde dock ögat här vid det inre af byn, der den brådskande ån i munter fart hastade ned genom dalen. När jag härvid kom att tänka på de många vattendrag i vårt land, hvilka ännu blott användas för de enklaste lifvets behof eller åtminstone icke på långt när få åstadkomma hvad de skulle kunna, glädde det mig innerligen att nu se framför mig en plats, der man redan i så hög grad vetat tillgodogöra sig de fördelar, naturen sjelf så gifmildt erbjudit. Hvilka resultat kunna ej åstadkommas, när menniskoanden så gör naturkrafterna till sina undersåter! — De bilder, jag här såg, grupperade sig till en tafla, den jag för korthetens skull vill beteckna blott med de orden „vatten och anda“, ehuru i en helt annan mening, än den våra skriftlärde dermed skulle åsyfta.

Från *Störtfjellet* kommo vi snart ned igen till byns storgata. Det, vi nu först gingo att bese, var de vattenverk, som drefvos för herr Delbancos räkning. Först sågo vi en stor qvarn, (den största af de 15, som för närvarande finnas i byn), der ej mindre än

11 par stenar voro i gång, nemligen 3 par för sammalning, 2 för siktmalning, 2 för vanliga gryn och 4 par för risgryn. I tvenne angränsande lokaler funnos oljeslagerier samt en kritqvarn, hvilken dock snart skulle nedläggas, enär, i utbyte mot denna mindre gifvande inrättning, en utvidgning af den mer lönande oljefabriken komme att försiggå.

För den, som ej varit i ett oljeslageri, må här i största korthet omtalas på hvad sätt linoljan fabriceras. — Först *rensas* linfröet uti en särskild maskin, *krossas* sedan i ett valsverk, går så till revolveringsstenarne, att förmalas, och kommer derefter i värmpannan, för att sakta upphettas och *lösas*. Derifrån tömmes denna massa i små påsar af kamelgarn, hvilka läggas emellan ett slags med flera aflånga öppningar försedda jernplåtar eller s. k. „mattor“ och, sålunda omslutna, komma under en hydraulisk press, hvarefter oljan snart uttvingas och genom rör nedrinner i reservoier, placerade i källaren.

Båda oljeslagerierna ha tillsammans 8 par oljestenar, (revolveringsverk, der stenarne i samma ställning som ett par vagnshjul löpa ikring), och 10 pressar med 12 mattor för hvardera. — Arbetstiden är här olik den vid öfriga fabriker; hvarje arbetsfördelning är nemligen blott sysselsatt i 6 timmar å rad, hvarefter den aflöses af en annan fördelning, för att efter ytterligare 6 timmars förlopp åter komma i verksamhet. Omkring 40 arbetare äro anställda vid oljeslagerierna och ungefär lika många vid qvarnarne.

Midtemot nyssbeskrifne qvarnar och oljeslagerier ligger, något högre än gatan, *Götiska förbundets skola*, hvilken nu äfven besågs. Den har ett rätt prydligt utseende — en viss treflig fysionomi, som lockar till besök. Öfver en rymlig gårdsplan kommer man till tvenne byggnader, af hvilka den ena, ett envånings

stenhus, med långsidan och den andra, ett tvåvånings trähus, med gafveln vetter åt gatan. Den förra inrymmer en vanlig friskola för gossar och flickor, hvilken för sitt upphof har att tacka afidne öfverdirektören, boktryckaren *Samuel Norberg*, som dertill, år 1823, anslog hus och jord samt en penningssumma, uppgående till omkring 20,000 rdr. I den andra byggnaden åter finna vi en slöjdskola, inrättad af afidne handlanden *J. Bredebäck*, år 1849. Denna anslog dertill 6,000 rdr, hvarefter äfven Götiska förbundet tillsköt en summa. Utom slöjdskolan inrymmer samma hus äfven boställsrum för läraren, samt ett rum för förbundets medlemmar, då dessa äro här på besök. Möblerna i detta sistnämnda ha blifvit bekostade af herr fabrikören *Jakobsson*, hvilken till skolan äfven skänkt en orgel. Afidne handlanden *E. Mellgren* har till kläder åt fattiga skolbarn anslagit en fond af 1000 rdr.

För närvarande undervisas ej mindre än 140 barn vid detta läroverk, som, tillfölje af det stora antalet lärjungar, blifvit fördeladt i tvenne klasser samt erhållit en underlärare för den lägre afdelningen. Undervisning består i alla i våra folkskolor vanliga ämnen, och sedan skolan först kom i gång har något öfver ett tusen barn deraf varit i åtnjutande. — Den stora lärosalen har med sin orgel i fonden ett allvarligt utseende; det är som om man der befunne sig i en kyrka, och har man derigenom en lifligare påminnelse om att äfven arbetet kan vara en gudstjenst. Det är också i denna lokal, som någon af socknens prestmän hvarje Söndag predikar; ty Möln-dal, som nu räknar mer än 2,500 själar, har ännu icke lyckats få sig egen kyrka, huru väl detta än kunde behöfvas. — Men, för att återgå till Götiska förbundets läroverk, må rörande slöjdskolan nämnas,

att denna blott begagnas af en mindre del elever, alla ur den andra skolan, hvilka undervisas, gossarne af en snickare och flickorna af en lärarinna i handarbeten. Götiska förbundets skola, som redan verkat så mycket godt, skall blifva af ännu större betydelse framdeles; ty, enligt det löfte, som gafs då hertig Oscar Frederik 1860 här var på besök, skall förbundets läroverk, då byns nya folkskola blifvit färdig, förvandlas till en högre folkskola.

Från Götiska förbundets lokal återvände jag ensam till mitt logis. Här rådde för tillfället en viss uppståndelse, och flera personer sågos med mer än vanlig brådska skynda ut och in. Anledningen befanns vara den, att „doktorn var kommen till byn“ — en händelse, hvilken, enligt regeln, inträffar precis hvarje Thursdag. Detta är således den enda dag en stackars Mölndalsbo får lof att vara sjuk. En så pass ansenlig plats som Mölndal borde dock kunna bestå sig egen läkare, hvilket väl kunde anses lika mycket af behofvet påkalladt som för städer med föga mer än en tredjedel så stor befolkning, der man nu finner en sådan. Nå, den dagen kommer väl nog äfven här, och man får tillsvidare vara nöjd med hvad man eger, särdeles som den hjälpare i nöden, man nu har, bör kunna uppfylla alla rimliga anspråk. Mölndal har minsann i detta fall varit mera styfmoderligt behandladt än nu. Under sådana perioder, då koleran här varit på besök, har man nemligen från landshöfdinge-embetet fått sig tillsänd, ena gången en barberare och en annan gång en destillator. Lyckligtvis är sjukligheten i allmänhet just icke stor, och man får således här, som på så månet annat ställe, hoppas på Guds nådiga försyn. Bland arbetarne ha många för sed, att, i brist på läkare, söka bota sig sjelfva — med åderlätning. „Den är“ — heter det —

„så bra för hufvudvärk och *spräck* i kroppen“. Åtskilliga personer ha i Mölndal uppnått en ganska hög ålder, och för närvarande finnes i byn en qvinna af arbetsklassen, som i år fyller sitt nittiondetredje år.

Aftonen af denna dag tillbragtes i sångföreningens lokal; ty äfven en sådan finnes här, tack vare såväl sjungande som för sång intresserade personer på platsen. Man affönar med ett ganska hederligt arvode en sånglärare från Göteborg, hvilken hvarje Måndags och Thorsdags afton infinner sig eller borde infinna sig, för att gifva lektion. Man hade ännu icke hunnit långt med saken, då denna var helt ny, men inöfvade för tillfället flera friska sånger. Det har varit fråga om att också bilda en sångförening för fruntimmer; men äfven om detta ej kommer till stånd, har man dock tagit ett stort steg framåt genom det, som redan blifvit ävägabrägt.

Tredje dagen.

Det var helgdag. Den nyss så lifliga byn var stilla och tyst, och endast ån brusade och bullrade än. Luften kändes ovanligt ljum, solen tittade trefligt in i människoboningarne; det var som om den velat säga: „Kom ut! Kom och se huru mildt jag ler mot hela naturen, och huru vänligt den ler igen!“ Hvem följde icke gerna en sådan uppmaning. Det föll sig derföre ej heller svårt att få några personer lifvade för en promenad, och vi gingo snart, ett litet sällskap, uppigenom byn. Kosan styrdes derifrån mot Stensjön. Den trakt, vi här närmast byn passerade, var en riktigt ödemark, der ljungen bredde sin mörka

matta för våra fötter och der ögat längst upp i norr ej kunde skönja annat än nakna bergshällar. Mot öster visade sig dock en mer leende tafla. Der låg först den lilla Stensjön, å hvars motsatta sida en löfskogsprydd strand höjde sig, och ett stycke bortom nämnde sjö, men något nordligare, blänkte en vik af Rådasjön fram inom en ram af löf- och barrskog.

Vi uppnådde inom kort Stensjöns nordligaste vik och passerade der *Kristinedals* tegelbruk. I närheten af detta ställe finnes i det angränsande berget en afsats, formad som en sadel eller stol. Der — berättar sägnen — har „haffrua“ förr i verlden sutit och tvättat sig. Det var på den tiden, då bergen ännu voro mjuka, och det kan derföre ännu synas märken efter nämnde fruntimmers ben. För flera år tillbaka fanns der också nedanför dender bergsafsatsen en något mindre sten, i hvilken man tydligen kunde se märken efter ett par mycket stora fötter. Det hade naturligtvis också varit spår efter den väldiga hafsfrun.

Från *Kristinedal* gingo vi vidare österut, passerade sundet mellan Stensjön och Rådasjön och befunno oss straxt derpå i skötet af en löfskog. Den stod visserligen ännu med nakna grenar, men den var dock behaglig och visade en rik omvexling af trädslag. Och på marken invid stammarnes rötter höjde redan ett och annat nyfödt grässtrå sitt unga hufvud mot solen; det sågs tydligen att våren var kommen och att ängarne redan bundo på sina kransar, om de också icke än hade några fagra blomster att bjuda på.

Bäst vi gingo här i den täcka nejden, öppnade sig i löfskogen ett perspektiv, der vi längst borta i bakgrunden sågo en hvitmenad byggnad ofvanom ett par med träd och buskager prydda terrasser. Stället hette *Gunnebo*, och det var här som den sorgligt ryktbare „*Rike Hall*“ en gång bodde. Vi kommo här, ett

stycke nedanför gården, till en öppen sandplan med ett stort stenbord i midten. Denna plats kallas „nedra runddelen“, och det är bekant, att när i den äldre Halls tid personer, som ej åkte i vagn, kommo att besöka stället, fingo de ej köra längre än hit, hvar emot de, som anlände i bättre ekipage, fingo åka ända upp till „öfra runddelen“, innan de behöfde stiga ur.

Vi, som kommo till fots, gingo, att börja med, ej längre än till nedra runddelen, icke just af vördnad för gamle Halls minne, utan för att få se en märkvärdighet, som icke är tillfinnandes öfverallt. Vi vandrade för sådant ändamål igenom en lång björkallé ända fram till ett skogbeväxt berg, klättrade ett långt stycke utefter dess sluttning och bestego slutligen dess öfra kam. Här stodo vi plötsligen vid brädden af trenne jättegrytor, af hvilka den största, som låg öfverst, tycktes hålla vid pass 10 fot i diameter. Den andra i ordningen låg tätt nedom den första och den tredje och minsta nedom den andra. Efter att en stund ha hvilat ut invid brädden af den största jättegrytan, lemnade vi åter vårt berg, hvilket, så vidt jag vill minnas, kallas *Skinåsberget*, och vågade oss härefter verkligen fram till det stolta Gunnebo.

Hvem har icke någon gång hört omtalas detta fordom så ståtliga herresäte, der så mycken lyx utvecklades, der så många lysande fester firades! — Huru mycket af all denna glans fanns väl nu der kvar? — Helt obetydligt i jemförelse med hvad der förr varit. Stället har emellertid ännu en viss anstrykning af förnämhet och man kan se att det under flydda dagar varit något vida förmer än nu. Sjelfva ställets corps de logis är dock hvarken imponant genom sin storlek eller som arkitektoniskt mästarverk; (den

har också under flera olika egare genomgått åtskilliga förändringar och bland annat har en af dem borttagit hela den kopparbeklädnad, som i Hallska tiden prydde dess tak) men der synas dock, redan innån man inträdt deri, flera spår efter dess försvunna gyllne tid. Se till exempel hit ned i den murade fördjupningen tätt invid husets norra gafvel — i nischerna der stå flera statyer och en af dem är till ochmed en marmorbild — en Venus, om ej alla tecken svika, ursprungligen sjelfva Urania, men nu med så illa tilltygad näsa, att man måste taga henne för en Pandemos. — Inkomne i förstugan anträffa vi åter flera statyer och likaså i de inre rummen, hvilka äfven äro delvis prydda med väggmålningar, reliefer, statyer och tafvor, bland hvilka åtminstone en del kan anses förskrifva sig från herr Halls tid. Men derute har man på ena sidan om gårdsplanen en bassin, der fordom ett springvatten spelade, likasom man då äfven egde en dam med glänsande svanar uti. Här skall också i den tiden ha varit en grotta, invändigt helt och hållet betäckt med spegelglas.

Gunnebos nejd gör i och för sig ett behagligt intryck. Man ser der en angenäm förening af högstammiga, äldriga träd, fria ängsplaner och buskager samt, från en och annan punkt, för blicken en öppen väg ned till insjöns vatten.

Och likväl fann jag mig här beherrskad af en pinsam känsla; ty tanken kunde omöjligen fasthålla sig endast vid det närvarande; den gick ofrivilligt tillbaka till den Hallska familjens dagar, till den på sina skatter afgåddiskt förtröstande fadren, som ansåg sin son så rik, att han ej behöfde lära något, och till denne arme son sedan, hvilken verkligen hade blifvit så idiotiserad, att han icke ens lyckats bibehålla den allra enklaste sjelfbevarelseförmåga.

Men hvad hör detta hit? — torde man fråga. — Hvertill dessa reminiscenser från det lumpna drama, der John Hall junior var den bedröfliga hufvudpersonen?

Huru? — Här, om någorstädes, är väl rätta platsen att tala derom — här, der vi ha för ögonen sjelfva dekorationerna till åtminstone en eller annan akt af nämnda skådespel, der vi trampa samma tiljor, på hvilka så mången scen ur detta blifvit utförd.

John Hall den yngre och de samtida, som med honom stått i beröring, skola, äfven de, en gång framstå i det sanningens ljus, som förr eller senare skall belysa hvad till en tid varit dunkelt. De skola, äfven de, erhålla sin historiograf, hvilken dervid har att teckna, icke blott en eller annan individs lefnadsöden, utan en hel tidsbild, som, äfven utan en konstlad färgläggning, bör blifva ganska effektrik.

Må vi härmed säga farväl åt det täcka Gunnebo och dess minnen! — Berättaren har för sin del med intresse sett detta ställe, men lemnar det dock utan saknad.

Det hade denna dag ej hållits Gudstjenst i Götiska förbundets skolsal; men man hade i stället att bjuda på en predikan uppe i Rosendals s. k. „Gamla kasern“, ett större stenhus af ett tungt yttre och dystert inre. Ifrågavarande byggnad inrymmer flera arbetarebostäder, men äfven en rymlig skolsal för fabriksbarnen, och det var i denna, det andliga föredraget skulle hållas. Enligt uppgift var det tvenne skollärare, som här skiftesvis plögade uppträda, en å två gånger i veckan. För tillfället hade dock ingen af dessa haft tid att låta höra sig; men i stället hade tvenne andra personer kommit att uppbygga allmän-

heten. Strax efter klockan 5 på aftonen var den stora skolsalen så uppfylld med människor, att jag, såväl som många andra, måste hålla till godo med en ståplats. Predikan hade vid min ankomst till stället fortgått en stund, men, efter hvad jag snart tyckte mig förmärka, utan någon synnerlig förlust för sammanhanget af det hela, enär den fortsatta betraktelsen, den jag vid pass en timmas tid afhörde, var en så fragmentarisk komposition, att det skäligen kunde antagas, att snart sagdt hvilken del som helst deraf kunde passera som början eller slut.

Talaren tycktes dock slå an på sin menighet. Frami salen sågos flera gummor i hvita hufvudkläder vagga af och an på bänkarne, under ett ofta upprepadt „håhå“, och vid min sida hörde jag snart ett echo af samma ord. Då jag vände mig ditåt, såg jag en medelålders man med mycket långlagdt ansigte, hvars nedre del dock för tillfället fått någon tillökning på bredden af en tobaksbuss. Han tycktes riktigt lägga an på att blifva bemärkt, vred sig esomoftast på sin plats, suckade och blinkade med ögonen.

Men hvad hade predikanten att säga?

Se här några profstycken:

— — „Det ligger hos Gud inte en skymt af vrede i Adams utdrifvande ur Paradiset“ *) — — Tänk om människan skulle ha fått vara kvar i Eden och äta af kunskapens träd. Hon skulle ju då ha fått lefva i evig tid i detta syndens elände. Ja, jag tror, att de flesta af oss skulle tröttna vid att i evighet lefva på den syndiga jorden.“

---

*) Den värde predikanten tycktes här ha förglömt huru Gud, enligt 1 Moseboks 3 kap. yttrade: „ — — förbannad vare marken för din skull o. s. v.“, hvilket väl allraminst kan sägas innebära en „skymt“ af vrede.

För att visa huru kraftigt en gudfruktig mans ord kan verka på en ogudaktig omtalas följande exempel:

„Det var en gång en militär, som var mycket syndig. Han träffade en gång en gammal bondgubbe, som började tala om huru stor Guds kärlek är. Och bondgubben talade så, att militären till slut föll ned på sina knän och tillbad Gud.“

Vidare yttrades i en annan del af predikan:

„Vi skola tvätta våra kläder hvita; men gå vi klädda i hvita kläder, då få vi inte trilla oss i smutsen. Om vi ha hvita kläder, få vi inte gå in på smutsiga väggar eller vagnar.“

Äfven djefvulen blef naturligtvis ett föremål för betraktelsen. „Han liknar en orm med krossadt hufvud“; — sade talaren — „och man behöfver derföre icke frukta honom. — Man bör dock akta sig för honom. Det kan visserligen här på jorden gå mycket bra för den, som följer hans ingifvelser“; „han fyller buken; men betänk hvad det är för ett lif, att lefva, bara för att sedan bli slagad!“ —

Såsom en varning för den, som vill förgäta sitt döpelseförbund, hette det bland annat: „Ve dig, om du besläckar den der klara, hvita dopdrägten! Du skall då komma till den sjö, som brinner af eld och svafvel.“ — Som en uppmuntran till gudsfruktan framhölls, å andra sidan, den höga lycksaligheten, att en gång få stå „i sida, hvita kläder med krona på hufvudet och palmer i händerna“, hvilket under föredragets fortgång upprepades fyra eller fem gånger.

Ändtligen slutade denne predikant; det uppstod en stunds tystnad, och nu framträdde en ny talare. Men denne framsade sina ord både med låg röst och i så brådslande fart, att det var alldeles omöjligt att tydligt uppfatta annat än några få uttryck, som t. ex. dessa: „Ja gråt ni! Ni må gerna gråta! Ja, ni ä'

så stygga och elaka för er syndiga naturs skull“, m. m. s. — Äfven nu fick man höra de sida, hvita kläderna och kronan och palmerna omtalas.

Det närmaste resultatet af den nye talarens ord var en ökad rörelse bland en del af åhörarne. Gumorna vaggade oroligare än förut fram och tillbaka på sina platser och snyftade högljudt, men mannen med långa ansigtet jemkade på sin tobaksbuss, suckade och blundade. — Först vid skymningens inbrott upplöstes sammankomsten, och vid förfrågan om, hvilka de båda predikanterna varit, blef det uppgifvet, att den förste var en studerande och den andre en handlande från Göteborg. — Gerna medgifves att nyttan af konventiklar kan vara stor — men bättre predikanter böra då vara att tillgå.

Fjerde dagen.

En arbetsdag var åter kommen; det var på nytt lif och rörelse i byn, och detta i ännu högre grad än vanligt. Det var nemligen torgdag, och en del allmoge hade infunnit sig med hvarjehanda födvaror. Mölndal såg för tillfället ännu mera stadslikt ut än eljest. Blott några här och der, än makligt promenerande, än invid en vägg i filosofisk ro hvilande fyrfotingar eller en stolt Kochinkina-sultan med sitt lifliga harem påminde om hvar man befann sig och gaf platsen en landtlig prägel.

Jag hade i dag företrädesvis tagit till uppgift, att göra besök i arbetarebostäder, och satte detta äfven redan tidigt på dagen i verket.

På en höjd söder om ån och med en behaglig utsigt öfver såväl Rosendalsverken som de öppna fälten utanför byn besåg jag Rosendals „nya kasern“

(den gamla hade jag redan dagen förut besökt), ett stort tvåvåningshus af sten med flera, dels hushållslägenheter, dels ensamma boningsrum. Det inre motsvarade här ej på långt när det storstättliga yttre; rummen voro väl skäligen rymliga och höga, men de flesta lika mycket utsatta för rök som för köld. Hyrorna voro för ett rum med kök 5 rdr, men utan sådant 3 rdr i månaden. En förmån vid dessa lägenheter må dock ej förbises. Den nya kasernen har (liksom den gamla) fri gaslysning från skymningen intill klockan 10 hvarje afton, hvilket endast i dessa båda lokaler förekommer. (Af en dylik belysning kunde äfven sjelfva byn vara i behof; ty på dess gator råder, då icke sommaren är när eller månen lyser, ett riktigt egyptiskt mörker.)

I närheten af nya kasernen ha vi, på andra sidan byns mindre längdgata, en brant bergssluttning, uppåt hvilken en temligen obanad väg, lik dem, man består sig uppe i Masthuggsbergen, öppnar sig. Det är *Stockliden*. Man ser der ett verkligt virrvarr af byggnader, hela höjden uppåt, och det var på detta håll jag hade att söka de enklare arbetarebostäderna.

Vid Stocklidens öfra ända ligger ett stort rödmåladt trähus, som kallas Nybygget, också en arbetarebostad, och just der kom jag i valet och qvalet, hvart jag först skulle vända kosan. Rakt framåt, i den riktning jag kommit, låg en bred och jemn, alldeles nyupptagen gata, (ännu icke stenlagd), men till höger, i rät vinkel mot denna, ledde en smalare och ej fullt så jemn gata eller väg till en ännu högre trakt, än den, der jag nu befann mig. Jag valde denna sednare. Den såg, äfven den, rätt inbjudande ut med sina många nätta bostäder å ömse sidor, af hvilka flertalet uppstått under de två eller tre sista åren. Det var visserligen blott envåningshus, men

ett och annat af dem hade äfven ett eller ett par gafvelrum på vinden.

Här likasom förut under promenaden upp till Nybygget, tittade jag in i mer än en bostad. Totalintrycket af dessa besök var godt; ty här såg i allmänhet treffligt och snyggt, om äfven torftigt, ut. Jag kom nu i tillfälle att närmare än förut lära känna dessa arbetares ställning. Många af dem voro sjelfva egare till de hus, de bebodde, men jorden, å hvilken dessa blifvit uppförda, tillhörde Rosendals fabriksbolag. Det betalades till detta tomtören, i allmänhet till ett belopp af 5 rdr pr år, men äfven en eller annan rdr högre. Till hvar och en af dessa arbetarebostäder hörde ett litet jordstycke, å hvilket innehafvaren kunde få sätta eller så hvad han behagade. Dock var häruti en inskränkning så tillvida gjord, att det i främsta rummet ålåg hvarje tomtinnehafvare, att å det upplätta jordstycket inom viss tid plantera 24, dels fruktbärande, dels andra slags träd. Detta antal torde för dem, som innehade de minsta tomterna, vara alltför högt tilltaget och lemna ringa plats öfrigt för t. ex. ett potatisland eller något dylikt. Besittningsrätten till jorden sträckte sig ej längre än till 10 år, och efter den tidens förlopp riskerar husegaren således, att antingen få flytta sitt hus, eller ock bibehålla det på samma plats, på hvilka vilkor jordegaren behagar föreskrifva.

Det är verkligen förunderligt huru dessa arbetare kunnat komma derhän, att de blifvit husegare och icke blott sjelfva nu bo hyresfritt, utan tillöchmed ibland kunna mottaga hyresgäster, huru de derjemte blifvit odlare af jord och sålunda kommit att blifva på en gång både egendomsegare, kapitalister och arbetare; detta är, säger jag, verkligen förunderligt, då man tager i betraktande hvilka arbetslöner, dessa

män hittills haft att påräkna. Flertalet af dem har nemligen öfverhufvudtaget sällan att uppbära mer än 30 à 35 rdr i månaden. Förmännen dock naturligtvis vida mer *). Extra inkomster kunna väl beräknas, dels af arbetarne vid pappersbruken, då en viss kvantitet papper på dagen (12 timmar) tillverkas, dels af sockerbruksarbetarne, derigenom att dessas arbetstid vid bruket slutar redan klockan 5 e. m.; men äfven detta inberäknadt, utvisar det dock mycken både flit och omtanka, att af de i hvarje fall små inkomsterna kunna hopspara så mycket, som man här visat sig kunna åstadkomma.

Måhända har man till en god del det minskade bränvinsupandet att tacka för arbetarens förbättrade ställning här som annorstädes.

Man gifter sig i allmänhet tidigt här i Mölndal, och det fins derföre fullt upp med barn hvar man vänder sig. Jag såg flera sådana små leka invid min väg, och just der en dylik grupp rörde sig, gick jag ännu en gång in på ett besök.

Jag träffade tvenne arbetare redan på sjelfva tröskeln till den bostad, jag närmade mig, och hade snart öppnat ett samtal med dem. Detta kom äfven att afhandla trädplanteringen.

— Nå, ni planterar träd här, — det är ju bra — eller hur?

— Ja, men vi få inte hugga ned dem!

— Det är just det, som är det förträffliga i saken. Om ni nu först begagnade dem någon tid och sedan högge ned dem, så hade ni ju först och främst sjelfva mistat det skydd mot sol och vind, som de kunnat gifva, ock icke blott ni, utan äfven de, som

---

*) Qvinnornas aflöning uppgår i allmänhet ej till mer än 3 rdr 75 öre à 4: 50 i veckan.

komma att efterträda er. Kan det inte hända att edra egna barn komma att bebo samma plats som ni. Och blir det också inte edra barn, så kommer väl ändå någon arbetare att sitta här. Skulle ni inte äfven unna honom att få hvila sig i skuggan af de träd, ni planterat? Har ni väl arbetat förgäfvets då ni gjort det för en broder?

— Åh nej, det kan allt vara sannt det!

För öfrigt tycktes man här ej vara missbelåten med sin lott; endast den ovissa besittningsrätten till jorden väckte något bekymmer, hvilket jag dock lyckades i en viss mån häfva genom den föreställningen, att det låge i arbetsgifvarens eget välförstådda intresse, att ej stöta ifrån sig en duglig och flitig arbetare.

Det må i sammanhang härmed nämnas ett annat klagomål från arbetarnes sida, hvilket väl icke förspordes å nyssnämnda ställe, men deremot så mycket högljuddare från flera andra håll i olika delar af byn. Det gällde den s. k. „viktualieföreningen“. Denna förening, som redan räknar talrika medlemmar och i hvilken hvarje välfrejdad Mölndalsbo kan vinna inträde, har till uppgift, att genom gemensamma uppköp bereda ledamöterna tillfälle, att få sina förnödenheter till billigt pris. Vid försäljningen i föreningens handelslokal måste köparen betala något mer än inköpspriset, hvilket ej behöfver göra varorna öfverdrifvet dyra, då man beräknar att föreningen, som upphandlar större partier på en gång, bör kunna erhålla dessa för betydligt lägre pris, än hvad den kan påräkna, som blott köper i smärre poster, och äfven kan anses berättigadt derigenom, att föreningen måste hafva medel till husbyran och handelspersonalens aflönande. Skulle föreningen derutöfver få något öfverskott, så kommer detta ej några enskilda personer till godo, utan skall då, enligt stadgarne, en så-

dan vinst användas, i främsta rummet till „uppförande eller anskaffande af en egen lägenhet“, samt derefter till „bidrag för uppförande af en ny, egen kyrka äfvensom för underhållande af nya, tidsenliga skolor, ett sjukhus och en matinrättning“.

Så antyder föreningens program — onekligen ganska vackert; — men nu kommer här en annan omständighet, som har gifvit anledning till anmärkningar. De största intressenterna i detta företag äro fabriksbolagen, och dessa säga till sina arbetare: „Ni måste ingå i viktualieföreningen, ni måste der hålla bok, eller ock — lemna er plats vid fabriken“.

Jag citerar här de många arbetares påstående med hvilka jag samtalat om ifrågavarande sak, och sadet denna åtminstone med visshet gälla åtminstone Rosendals bolag *). Förhåller sig så, må det alls icke väcka någon förundran, om arbetaren visar sig missnöjd.

Ty äfven om denne — i likhet med berättaren — anser viktualieföreningen ha ett godt syftsmål, så måste det dock alltid sára hans sjelfständighetskänsla att blifva tvingad till delaktighet deri. Det nittonde århundradets arbetare — åtminstone den som verkar år 1861 — är icke samma viljelösa redskap som i fornda tider; han besitter nu ofta, i en ojemförligt högre grad än förr, förmågan att vara en man för sig och må derföre icke hållas i ett dylikt omyndighetstillstånd. Det enda man hos allmänna opinionen vinner, då man med tvång söker genomdrifva en sak, är vanligen det att göra sig misstänkt för mindre goda motiver. Men det kunde man i sanning ej behöfva riskera genom en så god inrättning som viktualieföreningen. — Att det varit fullt ut lika prak-

*) Sedan detta redan blifvit nedskrifvet, har äfven en af platsens arbetsgifvare intygat detsamma.

tiskt, att åt hvars och ens fria vilja öfverlemna, huru vida den skulle inträda i föreningen eller ej, har visat sig t. ex. vid Bettyholms fabrik, der till en början högst få „tagit på bok“, men numera flertalet begagnar sig deraf.

Men låtom oss lemna detta ämne och fortsätta promenaden till arbetarebostäderna. De flesta af dessa anträffas söder om ån, der ungefär två tredjedelar af dem äro belägna. Äfven norr om ån finnas flera större sådane, om också just icke af så prydligt utseende som Rosendals båda kaserner. Så finnes t. ex. nedanför Ormåsbberget en byggnad för ej mindre än 13 hushåll, uppförd af herr Delbanco och bebodd af hans arbetare, hvilka för hvarje hushållslägenhet af ett rum med kök, betala 5 rdr per månad. Inga arbetare i Mölndal ansågos ega en så förmånlig ställning som herr Delbancos, och hvaroch en, med hvilken man derom talade, vitsordade det goda bemötande, dessa finga röna. Här funnos också flera personer, som varit i denne mans tjänst i några och tjuge, ja ända till trettio år. Likväl har här ej beståtts större aflöning än hos andra arbetsgifvare, men man har deremot ansett sig mer betryggad för sin ålderdom. För ifrågavarande lyckliga förhållanden har man i ej ringa mån att tacka förvaltaren på stället.

Under det jag ännu frampå aftonen fortsatte min vandring ibland arbetarne, fann jag, hvad jag de föregående dagarne ingen enda gång hade bemärkt, många af dessa vid en ganska oredig sinnesförfattning. Men det var påskafton, och man hade väl här som annorstädes firat högtidens början med någon extra förplägning. Emellertid kunde ej under hela

qvällen förmärkas något ovanligt støj, och ännu mindre afhöordes några våldsamma uppträden. Likväl var en stor människomassa i flera timmars tid i rörelse; ty dels voro flera väldiga påskeldar att beskåda, såväl på Störtfjellet och Ormåsbberget som å andra aflägsnare höjder åt motsatt håll; dels hade man senare på qvällen att bese ett fyrverkeri, hvars raketer, uppkastade från Ormåsbbergets hjessa, för dem, som befunno sig djupt nere i ådalen, tycktes stiga till en oerhörd höjd. Blott en enda gång hörde jag något litet oväsen åstadkommas, men det var af en helt fredlig medborgare, som just då en raket uppsteg, med ett högt glädjetjut tillkännagaf sin belåtenhet.

Femte dagen.

Man såg människor i spridda grupper från alla håll styra sina steg mot Götiska förbundets lokal. Der var i dag ordinarie gudstjenst; men den, som här icke hade infunnit sig på platsen före dess början, fick göra som de stora bien utanför de små kuporna, fick „se sig om“, huru den skulle komma in. Här sågs ingen möjlighet att kunna på fredlig väg praktisera sig in i skolsalen, ty såväl denna, som förstugan derutanför var bokstafligen fullpackad med folk, och man såg häruti ett ytterligare bevis för nödvändigheten, att ju förr dess hellre få en egen kyrka i Mölndal. Detta så mycket mera, som icke ens Fåssbergs kan på långt när rymma alla dem, som härifrån skulle vilja begifva sig dit.

Bland dem, som nu ej kunde få öfvervara gudstjensten, var äfven undertecknad. Något annat måste då företagas, och kosan styrdes återigen till arbetare-

bostäderna. Det kunde ej vara utan sitt intresse att äfven få se huru man der tillbragte sin hvilodag.

Tätt invid en stupande brant låg en liten stuga, som lockade till besök. Jag inträdde der och fann tvenne personer, man och hustru, sysselsatte med bibelläsning. Rummet var litet, men snyggt och trefligt, och äfven dess invånare hade ett hyggligt utseende. Efter ett kort samtal, bjöd jag dem farväl och gick nu ett godt stycke väg, innan jag åter steg in till någon. Der detta skedde, träffade jag redan i förstuguqvisten tvenne män, hvilka syntes fördjupade i betraktande af landskapet, som, ehuru ännu utan grönska, låg leende och solbelyst för deras fötter. Deras blickar tycktes riktade till någon punkt långt utom byn. Måhända var det någon af de kyrkor, som lågo inom deras synkrets, hvilken nu drog deras uppmärksamhet till sig. Och kanske de just i detta ögonblick hade i tankarne förflyttat sig in i detta tempel, kanske de der redan tyckte sig höra den andaktsfulla psalmsången ljuda eller predikanten förkunna ett fridens och försoningens ord. Om så var — och hvarför skulle vi icke det kunna antaga? — så frade dessa män en gudstjenst, lika god som någon annan. Sedan jag äfven här endast gjort ett kort uppehåll, fortsatte jag åter vandringen och kom till en bostad, utanför hvilken trenne karlar voro inbegripne i ett samtal. Två af dem stodo framför den tredje, hvilken satt lutad mot väggen och såg mycket blek ut. Vid närmare betraktande fann jag, att marken vid dennes fötter var mycket blodig, och blef nu upplyst om, att han skurit sig i ena handen. Jag bad att få se såret och fann genast att det var en pulsåder, som blifvit skadad. Mannen menade emellertid, att det ej hade någon fara och att det väl ginge öfver, när blodet runnit en stund. Jag

med gaf detta så till vida, att när det förrunnit, skulle äfven lifvet vara förbi och således äfven allt annat obehag. Men mannen vidhöll ännu sin en gång yttrade mening, och det var endast med yttersta möda jag kunde förmå honom att, sedan äfven hans kamrater ändtligen förenat sig med mig, gå till sitt närbelägna hem, för att på lämpligt sätt låta förbinda sig. När vi sett honom aflägsna sig, gjorde jag på begäran de andra båda männen sällskap in i stugan, der vid vårt inträdde en ung karl satt och läste högt för ett par qvinspersoner. Jag hade här ej uppehållit mig många minuter, förrän en person häftigt kom inspringande och med stor brådska berättade, att mannen, som nyss satt utanför och blödde, låg afsvimmad i sitt hus. Hans båda kamrater gjorde mig då genast sällskap ditbort, och vi funno der den, vi sökte, liggande utsträckt på golvet, mera liknande ett lik, än en lefvande varelse. Han sågs sakna all hjälp, oakadt hans hustru befann sig inne i rummet. Hon tycktes vara sysselsatt med allt annat än sin man, och då denne nu blifvit upplyftad på en soffa samt genom baddning med kallt vatten återfått sansen så pass, att han med matt röst kunde berätta huru det tillgått, då han skurit sig i handen, började hans Xantippe genast öfverösa honom med en riktig störtflod af förebräelser derför, att han icke först omtalat detta för henne. Den bistra qvinnan gick häruti så långt, att jag slutligen måste med några allvarsamma ord påminna henne om hennes skyldighet såsom maka. Hon bragtes visserligen nu till tystnad, men sågs deremot alls icke befatta sig med huru det gick med mannen, hvilken vi både fingo förbinda samt skaffa en så beqväm bädd som möjligt.

När vi lemnat det näste, der den ondsinta hustrun förde sin jernspira, frågade jag mina följeslagare, om

de på platsen eller i Fässberg hade tillgång till något sockenbibliothek, derifrån de kunde få låna några nyttiga böcker. Svaret blef, såsom jag förutsett, ett nej, hvaremot de bejakade min förfrågan, huruvida man från deras hem plägade infinna sig på de s. k. andliga sammankomsterna i Rosendals kasern. Jag kunde härvid ej afhålla mig ifrån att öppet förklara, att dessa vinkelpredikanter, som nu så villigt uppbyggde dem med sitt tal om „den sjö, som brinner af eld och svafvel“, gjorde vida bättre, om de i stället villa gifva dem undervisning i något för detta lifvet gagneligt. De kunde åtminstone någon gång mellan svafvelskurarne uppfriska dem med en lika tydlig framställning rörande något rent verldsligt ämne. Så kunde de t. ex. meddela de enklaste grunderna af naturläran, hvori vi nu ha en så förträfflig lärobok att tillgå, och der just den första afdelningen, om menniskan, vore särdeles lämplig. Det skulle efter inhemtandet deraf ej vidare falla någon in att anse det för en småsak att skära af en pulsåder. Detta vore också ett sätt att „bevvara Guds tempel i menniskan“, hvarom våra predikanter så lifligt orda, då det vore fråga om att varna för drycken-skap och andra laster.

Efter skilsmessan från de arbetare, med hvilka jag härom samtalande, gick jag uppåt Ormashöjden, der jag på den stora slåta planen nedanför sjelfva berget såg en grupp af unga flickor, som lekte „hök och dufva“ och „sista paret ut“. Det var en tafsla, full af friskhet och behag, och den förstämhet, jag nyss förut känt, var vid anblicken häraf snart förjagad.

Men plötsligen fick jag uppe i en bergsskrefva se en flock ynglingar, som der valt sig en plats, hvilken från den sidan, der jag befann mig, var alldeles otillgänglig. Jag hade dock snart funnit en omväg dit-

upp och stod efter några minuters klättring i berget ansigte mot ansigte med ett honnett sällskap af kortspelare, hvilket här, „fördoldt för världens öga“, expedierade „en liten oskyldig“ Tolfva.

De unga spelorrarnes reträtt till denna undangömda vrå gaf stöd åt hvad jag i Mölndal af flera personer hört uppgifvas, att kortspel icke är mycket tåldt af byns husfäder. Ynglingarne sågo också litet förlägna ut vid min oförmodade ankomst, spelade visserligen ut de kort, de redan hade i handen, men upphörde derefter med leken och gingo från bergsklyftan ut till en mer öppen plats, der de tysta slog sig ned.

Hade jag dagen derpå äfven infunnit mig häruppe, kunde jag ha fått se en förströelse af angenämare slag. Det har nemligen af ålder varit brukligt, att en god del af byns innevånare, Annandag Påsk på eftermiddagen, å det öppna, högländta fältet nedanför Ormåsbberget samlats till bollspel, dervid både unga och gamla deltagit i den glada leken. Detta vackra bruk har visserligen börjat något mindre än förr öfvas, såtillvida att de äldre numera endast undantagsvis deltaga i bollspelet; men ungdomen är ännu lika road deraf och infinner sig derföre fortfarande å vanlig tid på platsen. — Det vore skada om en folkfest af detta slag skulle komma att försvinna; en sådan är väl en bland de mest lämpliga och mest oskyldiga, en menighet kan fira. Hurupass lifligt det i år tillgick, kunde jag ej få bevittna, emedan jag på morgonen af anhandagen måste lemna byn.

Såsom ett tillägg till hvad om Mölndal nu blifvit meddeladt, må vi här kasta en blick tillbaka till dess forntid och i korthet söka sammanfatta hvad denna plats varit och hvad den för närvarande är.

Att Mölndal ända från forntiden varit bebodt lärer svårligen kunna betviflas. Såväl traditioner som

fynd af fornsaker vittna härom, äfven om platsens läge ej skulle tillräckligt tala derför.

Bland jordfynd har man på stället i behåll en utmärkt vacker stenyx, hvilken uppgifves vara funnen i närheten af *Bettyholm*. En annan stenyx af 8 à 10 tum längd har äfven blifvit hittad vid *Kräkliden*. Den fans på norra sidan om ån, under gräfning invid fallet N:o 13, der den låg ett par alnar ned i jorden under ett stenblock af flera hundra skeppunds vikt. Då för vid pass 10 år sedan på Ormånshöjden en qvarnsten skulle tagas ur ett större stenblock om kanske hundra lass, påträffades under detta, som låg ungefär 3 fot djupt, ännu ett fynd, nemligen ett 8 tum långt stycke af ett bronzvapen.

Bland fornlemningar omtalas äfven en „kungagraf“, invid stora vägen till Gunnebo, å den s. k. *Stensjö backe*. Den skulle för flera år sedan ha blifvit funnen af bönder från Tolltorps by, hvilka under grushemtning der påträffade en af stora stenar omsluten graf med en stor stenhäll ofvanpå.

Likasom man i det inre af vårt land har sina sägner om bergtroll samt skogs- och sjörå m. m., så har man här i minnet berättelser om hafsfrun („haf-frua“). En sådan har redan blifvit meddelad från Kristinedal, men äfven en annan plats finnes, som påminner om ifrågavarande trolska fruntimmer. Det är det s. k. „*Haffruberget*“ vid norra ändan af den del af byn, som fått namnet *Trädgården*. Nämnde berg (åtminstone en del deraf) kallas äfven af somliga *Smedberget*, emedan, såsom det påstås, en smed der fordom skall ha haft sin smedja inuti en klyfta.

Vid nordligaste delen af „fjellet“, åt Kallebäck till, kom — berättar sagan — en gång en man gående och fick plötsligen se en öppen dörr i sjelfva berget. Nyfiken att få veta hvart denna kunde leda, steg han

ditin och träffade der ihop med sjelfvaste „Fjellgubben“, hvilken dock ganska nådigt mottog honom, ja så nådigt, att han tillochmed öfverhopade honom med så rika skänker af silfver, att han till slut ej visste huru han skulle kunna taga med sig allt hvad han fick. Hvad var då att göra? Mannen drog af sig byxorna, knöt ihop dessa nedvid fötterna och stoppade så ned allt det silfver, han ej kunde rymma i rockfickorna, samt redde sig nu, helt belåten, till att gå ut ur fjellet igen. Just som han kom på sjelfva tröskeln, fick han då se något så underligt, att han ej kunde afhålla sig ifrån att ge till ett rop, och vips slogs bergdörren med ett förfärligt brak igen efter honom, så att han med möda kom ut och hälften af byxorna stannade innanför. Den andra hälften med det silfver, som deruti fanns kvar, lärer han dock ha bergat med sig hem.

Rörande Fjellgubben åter förtäljdes, att han bodde kvar i sitt berg, ända till dess Fässbergs kyrka blifvit byggd. Men när han hörde dess klockor ringa, trufdes han ej längre kvar der, utan flyttade en vacer dag bort från sin gamla kära bostad. Dock blef förspordt, att man sedermera någon gång hade sett honom ute på öarne, ytterst i skärgården.

Vi ha i denna, i sagans form klädda berättelse en antydning om en hednisk befolkning, som, då kristendomen började taga öfverhand, drog sig undan till aflägsnare trakter, lika mycket för att ej blifva förföljd, som för att undvika ett nödtvunget antagande af den främmande läran.

Bland sägner från en nyare tid är en, som omtalar, att ett fältslag i trakten af *Forsåker* stätt mellan Svenskar och Danskar. Denna uppgift vinner stöd deraf, att man, vid plöjning å det öppna fältet mellan Rosendals nya kasern och ån, för vid pass

30 à 40 år sedan funnit flera kanonkolor i jorden. Platsen har också af ålder hetat *Jutelyckan*, under hvilket namn den på någon gammal karta finnes upptagen, och den ek, som der öfverst å slutningen ännu qvarstår mellan nämnde kasern och den angränsande gatan, säges ha blifvit planterad till ett minne af en betydande dansk man, som derunder blifvit begrafven.

Från fordna krigstider torde äfven förskrifva sig de många runda stensättningaf ansenlig vidd, hvilka man förr sett på flera af de kringliggande bergen och af hvilka ännu en eller annan finnes kvar å *Forsåkers* mark. Man torde der, likasom på så många andra ställen i vårt land, särdeles i gränsorter, ha haft sina värddkasar, för att tillkännagifva eller varna för någon fiendes ankomst.

En tilldragelse af helt annat slag antydes genom ett fynd, som i början af vårt århundrade blifvit gjordt uppe vid Ormånsberget. Invid detta ligger högt uppom byn en dam, som numera har betydligt mindre vattenförråd än förr och tillochmed ofta är alldeles uttorkad. Den har emellertid fått namnet *Lillesjö* och var förr mycket besökt af byns ungdom, som der allmänt brukade slå kana om vintern. Tätt utmed detta lilla vatten fann man vid ofvannämnde tidpunkt en hufvudskalle af en människa, hvilken man antog här ha blifvit mördad. Det blef då en ovanlig uppståndelse och förskräckelse i byn, och alla människor skulle derifrån gå upp till *Lillesjö* och se den funna lemningen af den genom mord omkomne.

Man påstår att *Mölnadalstrakten* i fordna dagar varit skogbeväxt, och nog tyckes detta ha varit fallet åtminstone med sjelfva dalgången, der byn nu ligger. I Dahlbergs „*Svecia antiqua & hodierna*“ har man

en vy af platsen, som der kallas „Möendahl“. Ifrågavarande teckning, som just icke är utförd af någon mästartehand, framställer än i sådana dimensioner, att man tycker sig kunna jemföra den med Göta elf, der denna störtar sig utför Trollhättefallen. Man ser för öfrigt blott helt få byggnader i dalen, hvilken väl också vid den tiden ej räknade någon särdeles stor befolkning. Mölndal är ursprungligen endast en qvarnby*), och det var först under förra århundradet, som man för andra ändamål började använda det rika vattenförrådet.

Det var omkring år 1760 som Korndals pappersbruk kom till stånd. Anläggaren var „gymnasii-boktryckaren Lange. Efter honom blef den bekante boktryckaren *Samuel Norberg* brukets egare, och var denne en man, som utvecklade mycken verksamhet samt gjorde åtskilligt till platsens förskönande. Från hans tid var den allé af kastanjer, som, innan de nya magasinerna uppfördes, sträckte sig från pappersbruket n:o 1 fram till Korndals gård, men blef nedhuggen, för att lemna plats åt nämnde byggnader. Der Korndals bruksbyggnad nu står, var i Norbergs dagar en präktig trädgård samt en lund af högstamiga alar. Den allé af kastanjer och oxelträd, som ännu sträcker sig från Korndal åt lastageplatsen till, är äfven ett minne af samme Norberg. Men detta kvarlefvor ännu, och skall fortfarande komma att kvarleva här, i den frikostiga gåfvan till grundandet af Götiska förbundets skola. Endast genom den har han gjort nog, för att ej blifva glömd. — En gammal man på platsen, som i många år umgåtts med

---

*) Till mången af byns bostäder uppstiger man ännu i dag på en trappa, i hvilken hvarje steg utgöres af en kasserad qvarnsten.

Samuel Norberg, har om denne fällt följande yttrande: „Han var hvarken den, som var lat eller sen, och inte heller tog han öl för ärende.“

Detta omdöme skulle äfven kunna tillämpas på en man, som redan i Norbergs lifstid började verka i Mölndal, jag menar affidne grosshandlaren *G. F. Hennig*. Denne anlade år 1816 det första oljeslageriet i byn och byggde 1828 Mariedals samt några år derefter Rosendals spinneri.

Det var från denna tid som Mölndal började med riktig fart gå framåt. Redan 1819 hade den kraftfulle Hennig föranstaltat en tomtreglering, hvarigenom qvarnegare erhöillo tomter till sina fall; vidare åstadkom han en lämplig byordning samt försökte äfven vägförbättringar, ja, projekterade tillochmed anläggandet af en railväg. Likaledes genomdref han, att timmerflotningen, hvilken förut fått försiggå hvad dag som helst, nu blef inskränkt till blott Thursdagen (såsom den ännu är), äfvensom att tull derför skulle erläggas. Denna har dock sedermera blifvit nedsatt till halfva beloppet, så att den numera blott inbringar en obetydlighet.

Ungefär vid samma tid som Hennig lefde på Forsåker kaptenen *J. O. F. Lindhé*, hvilken äfvenledes under en lång följd af år gagnade Mölndals samhälle. Han åstadkom bland annat en sparbank, hvilken dock efter hans afflyttning kommit att upphöra.

Efter år 1840 uppstod hastigt den ena fabriksanläggningen efter den andra; och då för trettio år sedan endast sqvaltqvarnar funnos i byn, blefvo dessa efter hand förbytta i större fullständiga qvarnverk, så att numera ej mer än en enda qvarn af det gamla slaget lär finnas kvar.

År 1856 bildades Rosendals bolag (grundadt på 1000 aktier å 3000 rdr hvardera), och i spetsen

för detta företag kommo hrr *Otto* och *Edvard Francke*, hvilka snart visat sig fullt jemförlige med dem, som före deras tid haft någon större verksamhet att utöfva inom Mölndals samhälle. Deras insigter och energi är det som man i främsta rummet har att tacka för den utvidgning, de Rosendalska fabrikerna inom några få år vunnit, — en utvidgning, hvilken ju äfven, genom de ökade arbetstillfällena, blifvit platsens invånare till gagn. Att hrr Francke äfven i andra afseenden visat sig villige att verka för kommunens bästa har vid mer än ett tillfälle blifvit ådagalagdt.

Mölndal har ock under de sista decennierna inom sjelfva byn egt, och eger ännu, flera andra för det allmänna nitälskande personer, bland hvilka vi företrädesvis må ihågkomma hr *A. Norén*, hvilken tvenne gånger varit hedrad med förtroendet att vara byns älderman (såsom han ännu i närvarande stund är) samt qvarnegaren *O. Kjellman*. Skolväsendets upphjelpande, vägförbättringar, ordningsanda heta bladen i deras eklöfskrans.

Att Mölndal mer än mången annan plats varit i behof af sådane män lærer ej kunna bestridas. Ty huru lefde man väl för ett eller annat tiotal af år tillbaka?

I sus och dus, kunde det kortligen svaras, och huru kunde man väl annat i de dagar, då det ännu hos den stora hopen låg en viss heder i, att så fittigt som möjligt anlita glaset. Mölndal hade också ett ymnigt förråd på spirituosa, der fanns ej mindre än 28 krogar i byn och — såsom en gammal man här uttryckte sig — „bränvin rann som vatten“.

Det stod i Mölndal äfven i andra hänseenden bedröfligt till i dessa tider. — Der fanns icke en, utan många fredsstörare, som med all skäl kunde stämp-

las med det bekanta epitetet „vådlig för allmänna säkerheten“, och detta förhållande gjorde sig kännbart icke blott för mer fredligt sinnade individer, som hade den oturen att vara boende inom Mölndals område, utan äfven för andra sådana, hvilka händelsevis ute å vägar och stigar råkade komma de vilda „Möln-dälingarne“ för nära.

Men äntligen randades en ljusare dag; det var från och med den stund, då hr älderman Norén år 1851 hos konungens befallningshafvande anhöll om förordnande för 22 extra ordningsmän inom byn, hvilka äfven genast kommo i utöfvande af sin verksamhet. Man hade visserligen ännu att bestå många hårda „nappatag“ med de mest bångstyrige af de orolige sällarne; man kunde hela nätterna igenom vara upptagen med att fösa hem den ene fyllbulten efter den andre; men man lyckades dock till slut så, att ordningsmännen, hvilka ännu bibehållas, numera finna denna sin verksamhet snart sagdt öfverflödig.

Det är mer än en orsak, som bidragit till denna lyckliga förändring. Som en sådan uppgifves den mycket ökade fabriksbefolkningen, hvilken har annat att göra än att tänka på orgier; vidare (och kanske rätteligen i främsta rummet) den förändrade bränvinslagstiftningen, hvilken bortrensat alla de många krogar, som ännu för 6 å 7 år sedan funnos kvar, samt slutligen det kloka arrangemanget, att i spetsen för ordningsmännen sätta en med lön anställd, verksam och nitisk person, hvilket val äfven kommit att falla på den mest skicklige, man kunde få, nemligen, herr *C. M. Andersson*.

Mölndals kommunala förhållanden ha under de sednare åren blifvit så väl ordnade, att de i mer än ett hänseende kunna vara en föresyn för andra samhällen. Ej minst anmärkningsvärdt är det sätt, hvarpå

man här sökt lösa den alltid så svåra fattigvårdsfrågan.

Vid diskussion öfver reglemente för Fässbergs (och således äfven Mölnalds) fattigvård gjorde sig, med få undantag, den satsen gällande, att baracksystemet, der kommunens beskaffenhet ej tvingar till dess begagnande, vore förkastligt, såväl med afseende på kostnaden för kommunen som på den fattiges välbefinnande. På landet — hette det — finner sig bonden ej generad af att i sitt hus upptaga en fattig medlem, enär det alltid ligger i hans eget intresse att hålla hjonet snyggt. Derföre indelades nu socknens 69 hemman i 23 rotar, hvilka hade att till full försörjning öfvertaga ett hjon hvardera. Sådane hjon, som blott behöfva understöd, erhålla detta kontant. När helförsörjningshjonens antal öfverstiger rotarnes, måste kassan bestrida kostnaden för deras bortackorderande, som äro de öfvertaliga. När åter hjonens antal är mindre, få de öfverskjutande rotarne betala en bestämd afgift till kassan, motsvarande hvad man ansett att ett hjons underhåll för året kan kosta, eller 100 rdr för hvardera. Enär hjonens tillstånd är mycket olika och de således äro mer eller mindre dyrhållna samt det är omöjligt att i detta fall emellan de försörjande göra en lika fördelning af tyngden, sker vid början af hvarje försörjningsår lottning, der vid lotter med hjonens namn inläggas i urnan, ur hvilken ett barn sedan uttager desamma. — Rotarne hafva alla en viss nummerordning, och hvarje vid lottdragningen utkommande ordningsnummer tillfaller den rote, som från början fått samma siffra sig tillagd. För vakanser inläggas lotter, påtecknade med ordet „vakant“.

Barn få icke utsättas på rotar, utan alltid bortpensioneras, och hålles noggrann tillsyn om deras kristliga vård.

Som fattigvårdslagen föreskrifver, att fattigvårdens behofver utöfver de ordinarie inkomsterna skola bestridas af församlingens medlemmar, i mån af rösträtt vid sockenstämma, får för hvarje sådan hel röst, som icke grundar sig på hemmantal (bevillningsröst) betalas till kassan likasom för hemmansrösterna, eller hvad de sednare betala för inträffande vakanser, nemligen $33\frac{1}{3}$ rdr per röst. Sådane röster finnas i Fässbergs socken omkring 96, hvaraf de flesta i Mölnadal. — Andra kontanta inkomster uppgå väl till omkring 7 à 800 rdr årligen, så att hela inkomsten, när alla rotarnes skyldigheter kapitaliseras, uppgår till omkring 6,300 rdr årligen.

För närvarande är fattigvården hårdt betungad, och alla de medel, som dertill finnas för året anslagne, lära redan ha gått åt.

Fattigvårdens betungande genom oäkta barn är icke särdeles stort, i förhållande till den stora, i Mölnadal tätt sammanhopade befolkningen, och hvad som rörande denna sak blifvit utrönt, är att största antalet af nämnde slags barn är frukter af sådana mödrar, som fran andra samhällen inflyttat i hafvande tillstånd, och har fattigvården i detta afseende nästan ingen tyngd alls af den stationära befolkningen.

Den man, som i främsta rummet förtjenar att ihågkommas, då det talas om Fässbergs fattigväsens nuvarande skick, är komministern, v. pastor *Millberg*, ty det är honom man hufvudsakligen har att tacka för fattigvårdsreglementets både utarbetande och genomdrifvande. Han har derpå nedlagt den mest osparda möda, likasom han sedermera aldrig förtrötats vid bevakandet af den fattiges rätt.

Vi öfvergå här från frågan om de lekamligen fattige till den om de i ideelt hänseende lika vanlottade, — till undervisningsväsendet. Vi finna nem-

ligen mellan dessa mer än en beröringspunkt, och den minst viktiga är ingalunda den, att undervisningsväsendet afser att genom kunskapers meddelande icke blott höja och förädla, utan äfven rädda så många som möjligt från armod och vanära.

Hvilka hjälpmedel i och för detta ändamåls vinnande har man i Mölndal att tillgå?

Förutom Götiska förbundets skola finnes i närvarande stund för kommunens räkning ej annat än en ambulatorisk sådan; och den undervisning, som i öfrigt består, erhålles endast i Rosendals fabriksskola, och — ehuru i vida knappare mått — äfven vid någon af de andra fabrikerna. Dock har man, sedan den förut omtalade skolbyggnaden kommit till stånd, att häruti hoppas en snar förbättring

För dem, som ha råd att betala, är deremot bättre sörjdt, och det finnes sålunda tvenne fruntimmersskolor för smärre barn, hvilka båda tillsammans räkna omkring 30 elever, samt en flickpension (Fru Links), i hvilken, mot 4 rdr i månaden, undervisas i räkning, skrifning, ritning, geografi, historia, franska, engelska och tyska språken, kristendom, o. s. v.

Men för de äldre bland befolkningen, hvilka i yngre år ej fått lära något, — för dessa har man allsintet bildningsmedel till hands, icke några sammankomster med lärorika föredrag, ej något sockenbibliotek, icke ens ett länbibliotek, derifrån de mot betalning kunna få någon lämplig själaspis. Detta är något, som i högsta grad måste förvåna hvar och en, som vet hvem som är herde i den församling, under hvilken Mölndal lyder.

Den dag skall dock en gång randas — och kanske snart nog — då man äfven i nyssberörde hänseende här blir bättre lottad än nu. Frågan om upplysnings spridande till alla samhällsklasser — ehuru äfven i

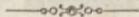
vårt land länge tillbakahållen af ett ljusskyggt presterskap *) — är numera „en fråga som icke kan falla“.

„Denna uppgift, att lära alla kunskap och utbreda den bland alla“, — säger en engelsk statsekonom — „fordrar från allas sida en beredvillig och upplyst ifver jemte de mest ansträngande af erfarenheten ledda bemödanden. Det finnes ingen högre pligt. Det finnes intet mera nödvändigt och trängande!“

Hvilken för sina likars väl ömmande människa vill icke gerna instämma i dessa välbetänkta ord? De skola säkerligen äfven behjertas af de män, hvilka inom det samhälle, som här blifvit skildradt, redan visat sig nitälska för framåtskridandets sak. Och det skall ej varda förgätet, att upplysning är nyckeln till både ekonomiskt och moraliskt oberoende, till allmänt välbefinnande och all den sällhet, vår jord kan hafva att erbjuda. Vår tids lösen, dess fältrop i striden mot mörker och våld, innehålles ju i de ord, som från en stor mans dödsbädd blifvit uttalade, — i dessa tre ord: „Ljus, mera ljus!“ (**)

*) För dem, som i fråga om detta ämne ha dåligt minne, må exempelvis erinras om det bedröfliga förhållandet med „Läsning för folket“ samt om den, på bekostnad af andra för lifvet högst nödvändiga läroämnen, i våra skolor med så frenetisk ifver drifna katekesutanläsningen.

**) „Licht, mehr Licht!“ — Goethes sista ord.

YANDREAR

Price 50 cts. bound

Pris: 50 öre Rmt.
